

הקב"ה אומר לאדם: אמנם עלבוני מחול לך, אבל לך ופייס את חבירך.

עד שבא רבי עקיבא, ולימד תשובה אחרת על שאלת בלוריא הגיורת:

י"א-א כאן, בפסוק שנאמר בו כי ה' ישא פנים, מדובר קודם גזר דין.

ואילו כאן, בפסוק שנאמר שה' אינו נושא פנים, מדובר לאחר גזר דין.

ומכאן קשה על מה שאמר רבי יוחנן שתשובה מקרעת גזר דין!

ומתרצינן: הכא נמי גם כאן ששנינו שתשובה אינה מקרעת גזר דין, מדובר בגזר דין של יחיד, אבל גזר דין של ציבור הרי הוא נקרע.

והגמרא מוכיחה שתנאים נחלקו ביחיד שעשה תשובה אם נקרע גזר דינו:

ואמרינן: וגזר דין דיחיד — תנאי היא, שנחלקו תנאים בדבר:

דתניא: היה רבי מאיר אומר: שנים שעלו למטה מחמת מחלה, וחולייין שוה, ושניהם התפללו שיתרפאו.

וכן שנים שעלו לגדרום [של בית משפט נכרי שדנים בו להריגה] לידון, ודינן שוה, ושניהם נידונים על דבר אחד, ושניהם התפללו שינצלו.

ולבסוף, זה ירד ממתת חוליו, וזה לא ירד.

או זה ניצל מן הגדרום, וזה לא ניצל.

אם תשאל: מפני מה: זה ירד, וזה לא ירד.

או מפני מה זה ניצל, וזה לא ניצל.

תשובתך: זה התפלל ונענה, וזה התפלל ולא נענה.

ושמא תמשיך ותשאל: מפני מה זה נענה בתפלתו, וזה לא נענה?

תשובתך: זה התפלל תפלה שלמה, בכוונה, ולפיכך נענה.

וזה לא התפלל תפילה שלמה בכוונה, ולפיכך לא נענה.

רבי אלעזר אומר: כאן, האדם שנענה, התפלל קודם גזר דין. ואילו כאן, האדם שלא נענה, התפלל לאחר גזר דין.

ומכאן שרבי מאיר סובר שתשובה מבטלת אפילו גזר דין של יחיד, ורבי אלעזר חולק עליו. (427)

רבי יצחק אומר: יפה צעקה [תפילה] לאדם בין קודם גזר דין, בין לאחר גזר דין.

על כל פנים, לדברי הכל, גזר דין של הציבור נקרע על ידי תשובה.

ומקשינן: וגזר דין דציבור — מני מיקרע?! וכי הוא נקרע!?

והא כתוב אחד [ירמיה ד'] אומר: "כבסי מרעה לבך ירושלים למען תושע".

וכתיב [שם ב'] "כי [אפילו] אם תכבסי

בנתר, ותרבי לך בורית [מיני חומרי כביסה] נכתם עונך לפני".

והרי לכאורה הכתובים סותרים זה לזה!

מאי לאו, האם לא צריך לומר, כי כאן, הפסוק האומר שעונות ירושלים יתכבסו בתשובה, מדבר קודם גזר דין.

ואילו כאן, הפסוק האומר שעונות ירושלים לא יתכבסו בתשובה, מדבר לאחר גזר דין?!

ומכאן, שאפילו גזר דין של צבור אינו נקרע על ידי תשובה!

ומתרצינן: לא כך יש לתרץ את הסתירה בפסוקים.

אלא, אידי ואידי, זה וזה, שני הכתובים מדברים לאחר גזר דין. ולא קשיא:

כאן, שלא יתכבסו עונותיהם, מדובר בגזר דין שיש עמו שבועה.

ואילו כאן, שעונותיהם יתכבסו, מדובר בגזר דין שאין עמו שבועה.

וכמו דאמר רב שמואל בר אמי.

דאמר רב שמואל בר אמי, ואמרי לה [ויש אומרים] אמר רב שמואל בר נחמני אמר רב יונתן:

מנין לגזר דין שיש עמו שבועה — שאינו נקרע?!?

שנאמר [שמואל — א ג]: "ולכן נשבעתי לבית עלי, אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה.

אמר רבה: דוקא בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה.

אביי אמר: דוקא בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים.

רבה ואביי מדבית עלי קאתו, היו מבני בניו של עלי הכהן, ונאמר על בית עלי [שם ב]: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים". כלומר, צעירים, ולא יאריכו ימים יותר מעשרים שנה. (428)

רבה דעסק בתורה היה [ח"י] ארבעין שנין. ואילו אביי דעסק בתורה ואף בגמילות חסדים, היה שיתין שנין, חי שישים שנה.

תנו רבנן ברייתא המדברת על בני עלי:

משפחה אחת היתה בירושלים, שהיו מתיה מתין בני י"ח שנה.

באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי.

אמר להם: שמא ממשפחת עלי אתם, דכתיב ביה [שם]: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", צעירים פחות מבני עשרים שנה [ר"ח].

ועל כן, לכו ועסקו בתורה — וחיו!

הלכו ועסקו בתורה, וחיו.

והיו קורין אותה "משפחת רבן יוחנן", על שמו.

אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב: מניין לגזר דין של צבור שאינו נחתם?

ומיד הגמרא תמהה: וכי אינו נחתם?!

והכתוב [ירמיה ב]: "נכתם עונך לפני!"

אלא כך שאל רב: מנין לגזר דין של צבור, שאף על גב שנחתם הרי הוא נקרע?

שנאמר [דברים ד]: "כה' אלהינו [העונה לנו] בכל קראנו אליו". משמע בכל אופן שהציבור צועקים, גזר דינם נקרע.

ומקשינן: והכתוב [ישעיה נה]: "דרשו ה' בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב". ומשמע כי דוקא בזמן שה' נמצא וקרוב לאדם, תפילתו נשמעת! [ולהלן יתבאר מתי הוא זמן זה].

ומתריצין: התם, באותו פסוק מדובר ביחיד, ואילו הכא, שאמרנו שגזר דין של ציבור שנחתם הרי הוא נקרע, מדובר בצבור.

והוינן בה: ביחיד — אימת?! אימתי הוא הזמן שה' קרוב אל האדם ותפלתו נשמעת?

אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

נאמר [בשמואל א — א כה]: "ויהי בעשרת הימים [כעבור עשרה ימים] ויגף ה' את נבל [על חטאו]".

והוינן: י' ימים מאי עבדתייהו?! מדוע ה' המתין עשרה ימים עד אשר המית את נבל?

אמר רב יהודה אמר רב: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד.

דוד שלח לנבל עשרה עבדים, ולכל אחד מהם נתן נבל סעודה, ולפיכך המתין הקב"ה עשרה ימים עד שהמיתו.

רב נחמן אמר בשם רבה בר אבוח: אלו י' ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, שהמתין לו הקב"ה שישוּב בתשובה, ולא שב.

שנינו במשנה: בראש השנה כל באי העולם עוברים לפניו [לפני ה'] כבני מרון.

והוינן בה: מאי "כבני מרון"?

ומבארין: הכא תרגימו כבני אמרנא.

בבבל פירשו שהכוונה לבני הכבשים העוברים דרך פתח צר שבדיר, אחד אחד, כדי לקבוע את הטלה העשירי למעשר בהמה. וכמו כן בדין שבראש השנה כל אחד ואחד עובר בפני עצמו.

ריש לקיש אמר: כמעלות בית מרון, שהדרך צרה, ואין שנים יכולים ללכת שם זה לצד זה, מפני שיש מדרון תלול משני צידי הדרך.

רב יהודה אמר בשם שמואל: "מרון" הוא מלשון מרות ואדנות.

והיינו, כחיילות של בית דוד, שהיו יוצאין בזה אחר זה, ומונים אותם בצאתם לקרב.

אמר רבה בר בר חנא: אף על פי שכל אחד נידון בפני עצמו, בכל זאת — וכולן נסקרין בסקירה אחת, בהבטה אחת. (429)

אמר רב נחמן בר יצחק: אף אנן נמי תנינא אף אנו למדנו דבר זה ממשנתנו, שהוכיחה שכל באי עולם עוברים כבני מרון מהכתוב [תהילים לג]: "היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם".

בזמן המשנה היו מקדשים את החדשים על פי ראיית הלבנה, ולא על פי החשבון כבימינו.

ראש השנה חל בראש חודש תשרי, והיו מקדשים את החודש בו ביום:

על ששה חדשים במשך השנה, היו השלושה של בית דין יוצאים ומודיעים לבני הגולה⁽⁴³¹⁾ אימתי קדשו את החדש. כי יש חדשים שיש בהם 29 ימים, ומקדשים את החדש הבא ביום השלושים. ויש חדשים שהן 30 יום, ומקדשים את החדש הבא ביום השלושים ואחד:

א. על ניסן היו יוצאים השלוחים, מפני הפסח, כדי שידעו בני הגולה מתי חל הפסח.⁽⁴³²⁾

ב. על אב, מפני התענית, שידעו מתי חל צום תשעה באב.⁽⁴³³⁾

ג. על אלול, מפני ראש השנה. שבדרך כלל חודש אלול הוא חסר [29 יום], וראש השנה חל ביום השלושים. אבל אם לא ידעו מתי

מאי קאמר? מה התכוון הזה הכתוב לומר? אילימא הכי קאמר, אם נאמר שלכך התכוין:

דברנהו לכולי עלמא, ומיחד לבייהו כהרדי. הקב"ה מנהיג את כל העולם, ומיחד את לבו של זה שיהיה כלבו של זה, הרי אין לומר כך: והא קא חזינן דלאו הכי, הרי בעינינו אנו רואים שאין הדבר כך.

אלא לאו [האם לא] בהכרח שהכי קאמר:

היוצר רואה יחד את לבם בסקירה אחת, שנאמר במקרא הקודם "השגיח אל כל יושבי הארץ", ועל זה אמר הכתוב: היוצר את יושבי הארץ רואה יחד את לבם, ובכל זאת מבין אל כל מעשיהם" — ודן כל אחד לפי מעשיו⁽⁴³⁰⁾.

מתניתין:

מכאן ועד תחילת פרק שלישי, הוא ענין קידוש החדש, והדברים הנלווים אליו.

430. ר"ח.

[כתב טורי אבן: בפשטות משמע מלשון משנתנו ומלשון רש"י הנ"ל שהשלוחין היו הולכים עד ערב פסח, וכן בתשרי עד ערב סוכות. אבל נראה שהלכו אף בחול המועד עד ערב יו"ט האחרון עיין שם].

433. הגמרא תפרש מדוע השלוחין לא יצאו בתמוז וטבת שגם בהם יש תעניות.

והשלוחים הלכו כל שמונת הימים שמראש חודש עד התענית חוץ מן השבתות. רש"י.

ובמקום שלא היו שלוחי בית דין מגיעים היו צמים יום אחד בלבד, מפני שאין רוב הציבור יכולים לצום יומיים רצופים בלי הפסקה ביניהם,

431. כך פירש רש"י. אבל הריט"א פירש שהשלוחין יצאו לארץ ישראל, והוסיף עוד שנראה מדברי התלמוד שאף לבבל יצאו השלוחין. ואף ברמב"ם [קדוש החודש ה] מוכח שהשלוחין היו יוצאים אף לארץ ישראל.

432. והשלוחין הלכו מרשא חדש עד הפסח בימות החול בלבד אבל לא בשבתות. רש"י. ובמקום שאל היו שלוחי בית דין מגיעים, היו עושים שני ימים יום טוב. ריטב"א [וכך מבואר בגמרא].

חל ראש חדש אלול, לא יוכלו לדעת מתי חל ראש השנה.

ה. על כסליו — מפני תנוכה.

ולכן הודיעום השלוחים מתי חל ראש חדש אלול, ועשו את ראש השנה ביום השלשים.⁽⁴³⁴⁾

ו. ועל אדר — מפני הפורים.⁽⁴³⁶⁾

וכשהיה בית המקדש קיים היו יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן, פסח שני [הנקרא פסח קטן] מפני שהוא יום אחד, החל בי"ד אייר, ומי שהיה טמא או שהיה בדרך רחוקה בי"ד ניסן, ולא יכל להקריב פסח ראשון, צריך לדעת מתי חל י"ד אייר, שאז הוא מקריב פסח שני.⁽⁴³⁷⁾

ד. על תשרי, לאחר שבית דין קדשו את תשרי, היו השלוחין יוצאים למחרת, והולכים עד מקום שיכולים להגיע עד סוכות, מפני תקנת המועדות.

היו מודיעים לבני הגולה אם עיברו בית דין את אלול, וראש השנה היה ביום השלושים ואחד, ואפילו אם לא עיברו את החדש היו יוצאין [אף על פי שבני הגולה בין כה וכה סומכין על הרוב ואומרים שאלול היה חסר], כדי שלא יהא לבם נוקפם ביום הכיפורים ובסוכות.⁽⁴³⁵⁾

גמרא:

שנינו במשנה: על ששה חדשים השלוחין יוצאין:

לנר.

435. כך פירש רש"י. וזהו כשיטתו בהערה הקודמת שסומכין על הרוב שאלול חסר ועושים יום אחד בלבד. אבל לדעת הסוברים [שם] שמחמת הספק היו נוהגים יומיים בראש שנה, ולא סמכו על זה שעל פי רוב אלול חסר, אם כן אף בסוכות היו עושים יומיים יום טוב, והוצרכו השלוחין להודיעם מתי התקדש תשרי כדי שיעשו יום אחד בלבד.

ומסתבר שהתענו בעשירי באב, שמאחר שיש ספק מתי ט' באב, עדיף להתענות בעשירי. מפני שאפילו אם האמת היא שהוא י' [ולא ט'] בכל זאת הרי עיקר החרבן היה בעשירי, ואף על פי שעיקר החרבן היה בעשירי, ואף על פי שתיקנו לצום בתשיעי שהוא התחלת החרבן, בכל זאת, כאשר יש ספק עדיף להתענות בעשירי שהוא ספק תשיעי. ריטב"א. [עייין שם טעם נוסף לדבר].

436. הראשונים מביאים בשם הירושלמי שעל סיון לא יצאו מפני חג השבועות, משום שחג השבועות הוא לאחר ספירת 49 ימי העומר, ואין לו תאריך קבוע בסיון. וכדלעיל בגמרא ו ב.

434. רש"י. אבל תוספות כתבו שמספק נהגו יומיים בקדושת ראש השנה, ביום השלשים וביום השלשים ואחד. וכן כתב הריטב"א, וכן דעת הרמב"ם קדוש החדש ה ז [ועייין לחם משנה שם].

437. מה ששנינו בתחילת המשנה — "על ששה חדשים השלוחין יוצאין", מתייחס אף לזמן

ועיין תוספות רי"ד שהוכיח כדעת רש"י. ובטורי אבן הביא שרש"י עצמו כתב בכמה מקומות שעושים ראש השנה יומיים. ועייין ערוך

ומקשינן: וליפקו נמי אתמוז וטבת! ?

מדוע השלוחין אינם יוצאים בתמוז וטבת, שהרי יש בהם ימי תענית כשם שיש באב!

שאין יד הנכרים שולטת על ישראל (439) — יהיו ימים אלו לששון ולשמחה, ואסורים בהספד ובתענית. (440)

אבל בזמן שאין שלום — יהיו צום.

ומכאן שצמים ב"ז בתמוז, שהוא צום החודש הרביעי [מניסן], וכן בעשרה בטבת, שהוא צום החודש העשירי [מניסן].

ואם כן: מדוע השלוחין לא יוצאים בהם לגולה?

אמר רב פפא: הכי קאמר רבי שמעון חסידא:

א. בזמן שיש שלום — יהיו לששון ולשמחה.

ב-ח דאמר רב הונא בר ביזנא אמר רבי שמעון

חסידא: מאי דכתיב [זכריה ח]: "כה אמר ה' צבאות: צום החודש הרביעי, וצום החודש החמישי, וצום החודש השביעי, וצום החודש העשירי — יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה".

וקשה: מצד אחד קרי להו, קורא הכתוב לימים הללו צום, ומצד שני, הוא קרי להו ששון ושמחה! ואיך מתיישבים שני הדברים הללו? (438)

אלא כך כוונת הכתוב: בזמן שיש שלום,

שבת המקדש היה קיים, ואף על פי שיצאו גם על אייר, מכל מקום הרי לא יצאו על אב. שהרי לא התענו בזמן שבת המקדש היה קיים. טורי אבן.

438. עולי בבל שאלו את זכריה בימי בית שני: "האבכה בחדש החמישי [אב] הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים?" [זכריה ז ג]. כלומר, מאחר שכבר נבנה הבית האם ראוי לצום ולבכות בתענית שבאב?

והשיב: "צום הרביעי וצום החמישי... יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו". ומשמע שכך אמר להם, כל הצומות הללו יהיו לששון ולשמחה כבר עכשיו [ואין הכוונה על לעתיד לבוא], כי אין חפץ לה' בצומות, אלא שתאהבו את האמת והשלום.

ולפיכך שאלה הגמרא, מאחר שמאותו היום ואילך לא היו צמים בהם מדוע אמר הכתוב "צום הרביעי" וכו' [בלשון "צומות"]? היה לו

לכתוב לומר "ימי החדש הרביעי והחדש החמישי" וגו'. [שהרי כבר לא היו אלו ימי צום] וממילא היה מובן שמדובר על הצומות [כשם ששאלו "האבכה בחדש החמישי" ולא הזכירו צום החמישי]. בית יוסף או"ח תחילת סימן תק"ג.

והריטב"א כתב שהיה ראוי לומר "אשר צמתם בחדש הרביעי ובחדש החמישי" וגו' בלשון עבר [עיין שם].

439. כך פירש רש"י. והר"ח פירש שבית המקדש קיים, וכן הביא הבית יוסף [או"ח תחילת סימן תק"ג] בשם הרמב"ן [בספר תורת אדם]. וכן כתבו הריטב"א והטור. [שם]. [ועיין רשב"א ד"ה בזמן וד"ה אין שמד].

440. פירש הריטב"א, שהיו יודעין בזמן בית שני שהבית עתיד להחרב, ולא היה בניינו חשוב כאילו נגדר הפרץ של החרבן הראשון לגמרי. ולפיכך לא עקרו את גזירת הצומות לגמרי, אלא